

РЕЦЕНЗИИ

Ганна Ємельяненко, Філософські засновки екзистенціальної теології (антропологічні, онтологічні та гносеологічні аспекти). – Київ: Автограф, 2018. – 384 с. ISBN 978-966-8349-10-2

Рецензований текст відтворює одну чи не з найперших спроб систематичного дослідження у вітчизняному релігієзнавстві філософських засад так званої екзистенціальної, або ж, як це стверджує Г. Ємельяненко, швидше, екзистенціалізованої теології, яку від недавнього часу почали розглядати і у якості спеціального напрямку християнської теології. У вітчизняному релігієзнавстві цей напрямок монографічно лише у минулому, 2017 році було представлено науковцем з Інституту філософії ім. Т. Г. Шевченка НАН України С. Л. Шевченком, який у своїй книзі “Християнська теологія та екзистенціалізм” і спробував аргументувати те, що методологічні засоби, застосовані К. Ранером, Ж. Марітенем, Р. Бультманом, Дж. Маккуоррі, Г. Слейтом, М. Вестфалем та багатьма іншими закордонними мислителями, дозволяють кваліфікувати створені ними теологічні концепції і вчення у якості “екзистенціальної теології”, а останню і у якості окремого, доволі специфічного тренду сучасного теологічного мислення. В концепції С. Л. Шевченка “екзистенціальна теологія” представлена також і у більш вузькому розумінні – насамперед, – як практика Р. Бульмана з екзистенціально-герменевтичної інтерпретації текстів Святого Письма, визначена, власне, екзистенціальною теологією англіканським богословом Дж. Маккуоррі.

Монографія Г. Д. Ємельяненко результатами, що представлені дослідницею, з одного боку, продовжує дослідження С. Л. Шевченка, стверджуючи і його правомірність, і його актуальність, а, з іншого боку, підспудно й ставить запитання про вірогідність та істинність концепції С. Л. Шевченка, оскільки демонструє, що ціла низка концепцій, які й розглядаються у якості вірцевих аналогів так званої екзистенціальної теології, в реальності не мають єдиного, спільного “теоретичного підґрунтя”. Саме останнє й сформульоване у одному із запитань, що виникають після ознайомлення з текстом монографії Г. Д. Ємельяненко: “А чи варто замість самих створювачів згаданих концепцій придумувати для них ще й якісь додаткові терміни, наближуючи їх до екзистенціалістської традиції?”

Поглиблене знайомство з текстом монографії залишає позитивне враження оригінальністю постановки дослідницької проблеми, специфікою авторського підходу до її вирішення та новизною отриманих результатів. Автор рецензованого тексту уперше у вітчизняному релігієзнавстві представляє невідомі, або ж раніше заперечувані аспекти теологічного мислення С. К'єркеґора, К. Барта, П. Тілліха, Р. Бульмана та інших провідних теологів ХХ століття (так, наприклад, С. К'єркеґор, на відміну від традиційної вітчизняної практики висвітлення сутності його ідей, з'являється перед українським читачем у абсолютно позитивному вимірі, К. Барт, на відміну від відомих інтерпретацій його ідей як певного продовжувача С. К'єркеґора та інших екзистенціалістів – описується як відчайдушний їх супротивник та критик) тощо. Постать та ідеї С. К'єркеґора висвітлені автором у контексті їхнього впливу на протестантську теологію, ставлення до релігії та християнської догматики.

По-новому Г. Д. Ємельяненко подає і взаємозалежність філософії М. Гайдеґґера з католицькою та протестантською теологією, продовжуючи у цьому позицію С. Коначевої, а також вписує ці ідеї у теоретично представлені в книзі різні типологічно варіанти сучасної теології. Особливості становлення та розвитку екзистенціалізованої теології в Європі розглядаються в гайдеґґеріанській традиції, розкриваючи сенс теологічної інтерпретації

фундаментальної онтології та розуміння М. Гайдегґера теології як позитивної науки. В даному контексті дослідниця аналізує вплив ідей М. Гайдегґера на філософську теологію Р. Бульмана, зупиняючись безпосередньо на детальному розгляді екзистенційної герменевтики релігії.

Скрупульозному аналізу піддаються також світоглядно-філософські, онтологічні, гносеологічні та антропологічні засади “екзистенціального християнства” М. Бердяєва, специфіка якого, як слушно доводить автор, “і полягала у співвимірності поміж людиною і Богом, у тезі про “вічну людяність” Бога, поза якою, на його глибоке переконання, навряд чи можна адекватно зрозуміти й проінтерпретувати й саму можливість Одкровення” (с. 124).

Г. Д. Ємельяненко чи не вперше по відношенню до “екзистенціального християнства” М. Бердяєва використовує й метод психоаналітичного аналізу його ідей, й метод біографічної інтерпретації процесів формування його світогляду та релігійно-філософських уявлень.

Особливе враження від прочитаного справляє і те, як саме історичні голоси видатних релігійних мислителів минулого актуалізовані сьогоденням, буттям сучасності – їхнє звучання резонансно співпадає з філософською тональністю дискурсів нашої доби, стриманий пафос якої породжує водночас і вимушений песимізм “стомленого розуму”, і обнадійливий оптимізм “пробудженої віри”.

Роль екзистенціалізованої теології в контексті Постмодерну Г. Д. Ємельяненко висвітлює на прикладі творчості Дж. Ваттімо, “теологічна практика якого вочевидь унаочнює сучасні устремління європейських теоретиків до продовження практики застосування екзистенціалістських (якщо М. Гайдегґера традиційно відносити до представників екзистенціалістської традиції) постулатів для осучаснення християнської догматики та релігійного мислення. Для “створення християнства і нових можливостей для віри людей, яка б відповідала сучасним умовам історичної ситуації, новим уявленням про світоустрій та світорозуміння, які й формуються у наш час у парадигмі постмодерністського мислення” (с. 193).

Екзистенціалістські ідеї в теологічному мисленні США, представлені ґрунтовним аналізом філософських, історико-релігійних та культурних підвалин, методологічних та епістемологічних засад “систематичної теології” П. Тілліха, взаємозалежності теології і філософії у його вченні, поняття розуму у систематичній теології та вчення про “сприймаюче пізнання”, з одного боку, якісно доповнюють дослідження Т. П. Ліфінцевої і С. Л. Шевченка, а, з іншого боку, концептуально протистоять дослідницькій позиції інших авторів, сконцентровано і термінологічно представлених у праці В. С. Таранова “Теологічний екзистенціалізм” (2014). Світоглядно-філософська і епістемологічна позиція П. Тілліха, як стверджує це дослідниця, “суттєво відрізняється від подібної позиції “класиків” екзистенціалізму тим, що зберігає “параметри науковості” і філософії, і теології як певних систем знання. І якщо філософія розглядається П. Тілліхом у якості системи знання “об’єктивізованого”, то теології у підґрунті її апріорних засновків надаються не тільки світоглядні виміри, але й безпосередня “замученість” теологічного знання у межі людської суб’єктивності, що здійснюється за допомогою постулата “освяченості вірою”. В системі власного розуміння П. Тілліх утверджує існування нерозривного зв’язку поміж філософією і теологією, віддаючи при цьому роль світоглядного, ціннісного “a priori” виключно теології, і позбавляє при цьому філософію можливості виконувати таку роль в системі загального світорозуміння”.

Аналіз методологічних та епістемологічних засад теології П. Тілліха, на думку Г. Д. Ємельяненко, засвідчує те, що його вчення не має нічого спільного з тенденцією філософії класичного екзистенціалізму до дераціоналізації філософського та філософсько-релігійного мислення. Поняття ж “історичного синтезу медитативної піднесеності, теологічної проникливості та раціонального аналізу, уведення до контексту теологічного мислення принципів семантичної, логічної та методологічної раціональності підтверджує спрямованість мислителя на заперечення й несприйняття сліпого та фанатичного ірраціоналізму, у якому

подеколи прямо звинувачували представників екзистенціалістської традиції” (с.345).

Виділення та аналіз екзистенціалістських ідей в радикальній теології Т. Альтицера і У. Гамільтона свідчить і про спроби авторки показати евристичну значущість методологічного та ідейного інструментарію філософії класичного екзистенціалізму та екзистенціалістських постулатів не лише для розвитку сучасного постмодерністського мислення в теології, зокрема, для постмодерністської теології, але й відповідну роль таких послугаїв для такої ідеологічно-релігійної практики як створення різноманітних концепцій та вчень, пропагуючих ідею “Смерті Бога” у сучасній суспільній свідомості.

На нашу думку, концептуально монографія Г. Д. Ємельяненко провокує й можливе виникнення теоретичної дискусії з приводу доцільності використання самого терміну “екзистенціальна теологія” у “класичній теорії” релігієзнавства, й дослідження доцільності такого використання у релігієзнавстві та історико-філософській концепції постекзистенціалістського мислення тощо.

Тому і немає сумнівів у тому, що вказане авторкою проблемне коло питань відповідним чином відтворює одну з маловідомих й недосліджених площин релігійного мислення, і у цьому сенсі її монографію можна загалом оцінити у якості позитивного здобутку сучасного релігієзнавства.

М. В. Шкрібляк

доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри культурології, релігієзнавства та теології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича